

Zárójelentés

– A „Lisszaboni Szerződés hatása a magyar jogrendszerre” c. OTKA 76488 (2009-2012) sz. projekt keretében végzett tevékenység összefoglalója

1. A kutatás eredményeinek összefoglalója

a) A kutatás menetének bemutatása

A kutatás megszervezésekor a kitűzött cél az uniós alapszerződési reformfolyamat vizsgálata volt. Tematikailag a kutatás három fő kérdéskört helyezett a vizsgálat fókuszba. Az első – mindenképpen a leghangsúlyosabb – kutatási irány a Lisszaboni Szerződés horizontális jellegű hatásainak elemzése volt (I.), így ennek keretében az Unió közjogi rendszerének átalakulására, a jogrendszer egészét meghatározó változásokra és az ezt szegélyező problémákra kívántak reflektálni a kutatási program résztvevői. A második témakör a jogegységesítés és a jogharmonizáció előtt álló egyes lehetőségeket és feladatokat érintette (II.), míg a kutatás harmadik csomópontja keretében az elemzés tárgyát az EU egyes szakpolitikáinak rendszerét érintő módosulások, valamint azok lehetséges hatásai képezték (III.).

A kutatás kezdeti időszakában (2009-2010) az első kutatási irányon belül (I.) prioritást élvezett a magyar Alkotmánybíróság gyakorlatának és az európai jog viszonyának az elemzése, és egyes, az uniós alapjogvédelemmel összefüggő kérdések. A vizsgálat emellett kitért a Lisszaboni Szerződés ratifikációjának hátterére (német és cseh döntéseinek elemzésére), valamint ebben a körben érdemelnek említést a Lisszaboni Szerződés értékstruktúráját érintő vizsgálatok is. Ebben az időszakban az általános kutatási irány intézményi kérdések elemzését is célozta, melynek keretében a vizsgálat kitért az uniós vezetési modell Lisszaboni Szerződéssel bekövetkező változásokra – mindenek előtt a magyar EU-elnökség aktualitása okán. Végül ezen időszakból említhető – a közjogi kérdések vonatkozásában – az alapszerződések lisszaboni reformmal bevezetett új módosítási eljárásainak elemzése is. A második és harmadik (II.-III.) kutatási részterületeket érintően a kutatás első fázisából kiemelendők az Európai Unió bel- és igazságügyi együttműködését érintő elemzések. Emellett – az uniós és a magyar versenyjog változásaira figyelemmel – a magyar versenyjog elmúlt 20 évének fejlődésmenete is a vizsgálat tárgyát képezte, melynek keretében le lettek határolva azok a jelentős uniós jogi hatások, amelyek a magyar versenyjogot érték, és rámutatnak a magyar versenyjog eurokonform fejlődésmenetének buktatóira is. Az első időszakból említendő még a belső piacot érő hatások vizsgálata, melynek fókuszába a nemzetközi kollíziós magánjog uniós jogegységesítésének eredményei kerültek elsősorban a Róma I. és Róma II. rendelet kapcsán.

A kutatás második fázisában (2011-2012) az általános kutatási irányon belül (I.) nagy hangsúllyal jelentek meg az Európai Unió és a tagállamok relációjában a hatalommegosztással összefüggő kutatások. Ehhez kapcsolódóan a vizsgálat érintette az uniós politikák hatásköri hátterének rendszerét, a Lisszaboni Szerződéssel bevezetett hatásköri szerkezet változását, melynek keretében több tanulmány készült. Tovább folytatódtak az alapjogvédelmi kutatások, mindenek előtt az Európai Unió és az Európa Tanács alapjogvédelmi rendszerének összefüggésében, melynek alapját az adta, hogy a Lisszaboni Szerződés megnyitotta az utat az EU csatlakozása előtt az Európai Emberi Jogi

Egyezményhez. Ebben az időszakban zárultak le a magyar Alkotmánybíróság gyakorlatának és az európai jog viszonyának elemzését célzó kutatások, melynek eredményei monográfiában lettek összefoglalva. A második és a harmadik (II.-III.) kutatási irányokon belül a hangsúly ebben az időben az uniós kollíziós jogi kutatásokra helyeződött, valamint vizsgálat tárgyát képezte a külső politikák rendszere, alapelvi háttére; a közös kereskedelempolitika lisszaboni reformja; továbbá a gazdaságpolitika aktuális kérdései is. A kutatás második fázisában jelentkezett feladatként az eredményeket összegző tanulmánykötet, valamint a záró, nemzetközi konferencia megszervezése is.

b) Tudományos rendezvények

A projekt időtartama alatt az alábbi három műhelykonferencia, valamint egy nemzetközi konferencia megrendezésére került sor.

- „*A Lisszaboni Szerződés végrehajtásának aktuális kérdései*” (Időpont: 2010. szeptember 24. péntek, 10:00 óra; helyszín: MTA Jogtudományi Intézete). A workshop keretében a projektvezető beszámolóját követően három témában (A bel- és igazságügyi együttműködés a Lisszaboni Szerződést követően; A Lisszaboni Szerződés és az uniós értékek struktúrája; Uniós elnökség és vezetési modell a Lisszaboni Szerződés után) felkért hozzászólók ismertették a kutatások újabb eredményeit, melyet vita követett.
- „*Európai jog - magyar jog: Konkurencia vagy koegzisztencia*” (Időpont: 2011. november 22. kedd, 14:00 óra; helyszín: MTA Jogtudományi Intézete). A vitaindító előadást Vörös Imre projektvezető tartotta. Az előadásra – valamint az alapul szolgáló tanulmányra – felkért hozzászólók: Gombos Katalin egyetemi docens (SZTE ÁJK); Várnay Ernő, tanszékvezető egyetemi tanár (DE ÁJK) és Vincze Attila tudományos munkatárs (ELTE ÁJK) referáltak. A workshopot vita zárta.
- „*Ellentétes-e az uniós joggal a szlovák „ellentörvény”? - Az Európai Bíróság Rottmann –ügyben kifejtett elveiknek alkalmazhatósága*” (Időpont: 2012. március 23. péntek, 10:00 óra; helyszín: MTA TK Jogtudományi Intézete). A rendezvényen Korom Ágoston (Nemzeti Közszolgálati Egyetem Közigazgatás-Tudományi Kar) tartott vitaindító előadást, a vitát Vörös Imre vezette)
- „*The EU Law after the Treaty of Lisbon / Recht und Politiken der EU nach dem Vertrag von Lissabon*” (Időpont: 2012. június 22. péntek, 09:30 óra kezdettel; helyszín: MTA TK Jogtudományi Intézete; konferencia munkanyelve: angol és német). A kutatás résztvevői által tartott előadások (Vörös Imre: Das Verhältnis zwischen dem ungarischen und dem EU Recht; Fekete Balázs: The EU's new setting of competences: a critical assessment; Horváth Balázs: Die Reform der Gemeinsamen Handelspolitik; Czigler Dezső Tamás: Legal Fragmentation of EU Contract Law Provisions) mellett a konferencián két külföldi kutató is részt vett. Prof. Dr. Martin Nettesheim (Eberhard Karls University Tübingen) „European Debt Crisis as Challenge for Constitutional and European Law: A German Perspective”, Prof. Dr. Florian Bien (Julius-Maximilians-Universität Würzburg) pedig „Privater Rechtsschutz bei Verstößen gegen das Unionskartellrecht – Aktuelle Fragen” címmel tartott előadást.

c) *Eredmények közzététele*

A projekt részeredményei, több mint húsz publikációban – többnyire folyóirati tanulmány, cikk formájában a projekt előrehaladásával párhuzamosan – jelentek meg. A kutatás eredményeinek összegzése – a projekt lezárásaként – két kötetben lett közzétéve.

A *Vörös Imre: Csoportkép Laokoóonnal. A magyar jog és az alkotmánybíráskodás vívódása az európai joggal.* c. monográfia (MTA TK JTI, 2012.) vitatja az Alkotmánybíróság gyakorlatában megmutatkozó felfogást, mely szerint az európai jog a magyar jogrendszer része, az Alkotmány 2/A §-a pedig – és értelemszerűen a szövegét tekintve ezzel jórészt azonos Alaptörvény E) cikkelye is – meghatározza előbbinek az utóbbiban elfoglalt helyét. E hipotézis alátámasztásához a kötet áttekinti a testület gyakorlatát, ezt követően vizsgálja az európai jog néhány kiemelt területén a jogfejlődésnek a magyar jogrendszerre gyakorolt hatását, majd állást foglal amellett, hogy az európai jog sajátos integrációpolitikai-jogpolitikai célok által vezérelten egy másik államalakulat másik jogrendje, azaz nem része a magyar jogrendszernek. A kötet kísérletet tesz az európai jog rendszertani tagolására is abból kiindulva, hogy a tagállami-nemzetállami hagyományos jogágak kategóriái, így a közjog-magánjog kétséges dualizmusa az eltérő jogpolitikai céltételezés miatt nem használható absztrakció, így dogmatikailag is félreértésre adhat okot. Az önmagában is koherencia-zavarokkal küzdő európai jognak a magyar jogra gyakorolt hatásai részben modernizáló voltak miatt pozitívak, részben szétzilálják annak koherenciáját, azonban ez az integrációs céltételezés miatt gyakran elkerülhetetlen. Ez a hatás a két jog párhuzamos egymás mellett élését jelenti, amelynek során nem konkurenciáról van szó (mint magánjogi vagy közjogi kollíziók esetén), hanem koegzisztenciáról. Ez két következménnyel jár: egyrészt meg kell teremteni az Alaptörvény integrációs klauzulájában – az európai jog alkalmazandó jogként történő megjelölésével – e jogrendnek a magyar jogalkotásban és jogalkalmazásban (különösen az alkotmánybíráskodásban) való megjelenése alkotmányjogi alapját. Másrészt viszont az Alkotmánybíróságnak ki kell alakítania egy – a belső használatra eddig kialakított alkotmányossági mércéktől eltérő – integrációs alkotmányossági mérce-rendszert, valamint egy integrációs fenntartási elvet, amely egyaránt reflektál az uniós jognak a magyar jogrendbe való behatolására, és a magyar jogszabályok integráció-„barát”, együttműködő alkotmányosságot kifejező értelmezésére.

A kutatás további irányait *Az európai uniós jogfejlődés irányai a Lisszaboni Szerződés után* c. tanulmánykötet mutatja be. (Szerk.: Vörös Imre – Horváthy Balázs, MTA TK JTI, Bp., 2012.). A kötetbe beválogatott tanulmányok közül az első a hatásköri rendszerrel összefüggő uniós közjogi kérdéseket vizsgálta. A tanulmány részletekbe elemzi a hatásköri rendszer bírói gyakorlatban kialakult sajátosságait, az elsődleges jogi háttér előzményeit, majd a hatáskörök elválasztásának Lisszaboni Szerződéssel bevezetett modelljét. A vertikális hatáskörmegosztás rendszere alapján az Unió arculatáról is képet alkothat az olvasó, amely továbbra is *sui generis* integrációs szervezetként jellemezhető, mivel a Lisszaboni Szerződés reformja a hatáskörök tekintetében ugyan merít a föderális jellegű struktúrák eszköztárából, azonban összességében a hatáskör-elválasztás rendszere továbbra is messze áll a klasszikus szövetségi államok berendezkedéseitől.

A kötet második tanulmányának tárgya – szintén a horizontális problémák síkján maradva – a Lisszaboni Szerződés értékrendszere. A vizsgálat kiindulópontját a magyar származású Rezsőházy Rudolf által művelt érték-szociológiai szemlélet adja és az írás erre építkezve veti össze az alapszerződés értékstruktúráját az európai értékek rendszerével. A szerző következtetése szerint a Lisszaboni Szerződés reformját követően az Európai Unió kiegyensúlyozatlan értékstruktúrára épül, amely többnyire posztmodern értékek

kompozíciójaként határozható meg, ennél fogva a hagyományos értékek továbbra is kívül rekednek az alapszerződések spektrumán.

A kötetbe bekerülő harmadik tanulmány az alapszerződések módosításának új eljárási szabályait vizsgálja. A Lisszaboni Szerződés az átfogó reformok esetére fenntartott konventeljárás mellett lehetővé teszi az alapszerződések egyszerűsített módosítását is. A tanulmány ennek eljárási formáit elemzi, valamint a részleteiben bemutatott magyar alkotmányos szabályok mellett kitér az egyszerűsített módosítási eljárással összefüggő angol, német, cseh, francia és osztrák tagállami gyakorlatokra is. A tanulmánynak aktualitást adott a gazdasági és monetáris unió stabilitásáról, koordinációjáról és kormányzásáról szóló szerződés jelen kötet lezárásakor még folyamatban lévő ratifikációja, különösképpen a magyar Alkotmánybíróság ezzel összefüggő határozata, amelyet a szerző az Alaptörvény E) cikk értelmezése alapján szintén megvizsgált.

Továbbra is az uniós közjogi kérdéseknél maradva, a kötet soron következő írása az uniós alapjogvédelem egy speciális vetületét elemzi. A tanulmány tárgya az uniós alapjogok horizontális hatályának problémája, más szóval a tanulmány célja annak bemutatása, hogy az uniós alapjogok védelme milyen tartalommal és milyen módon kikényszeríthetők ki magánjogi jogviszonyokban. Az Európai Bíróság esetjogának mélyreható elemzése alapján az írás az egyes emberi jogok magánjogi alkalmazhatóságának elméleti hátterét, valamint a horizontális hatály gyakorlati megalapozásának kérdését is bemutatja. Az írás ennek során a legfrissebb fejleményeket – a Lisszaboni Szerződést követő bírói gyakorlatot – is feldolgozza. Az alapjogi problémák elemzését uniós intézményi jogi kérdések vizsgálata követi a kötetben. A Lisszaboni Szerződés az Unió politikai vezetésének rendszerét jelentősen átalakítja, így a soros elnökség mellett a kül- és biztonságpolitikai főképviselő szerepét újragondolja, és új szereplőként általános vezetési funkciókkal ruházza fel az Európai Tanács állandó elnökét. Ennek következtében a korábban széleskörű vezetési feladatokat és funkciókat ellátó soros elnökség pozíciója megváltozik, ma már a soros elnökséget betöltő tagállamnak az Európai Tanács állandó elnökével – és a külpolitikai képviselő terén – a főképviselővel kell osztoznia a felelősségben. A dolgozat ismereti az új vezetési modell alapszerződési hátterének fejlődését és elemzi a Lisszaboni Szerződéssel bekövetkezett változások hatásait.

A közjogi-horizontális kérdések után a kötet betekintést enged az Unió nemzetközi magánjogát, jogegységesítés és jogharmonizációt érintő kutatási eredményekbe is. A tanulmány az uniós nemzetközi magánjogi normák, valamint a belső piaci joganyag kodifikált és nem kodifikált kollíziós szabályainak összeegyeztethetőségét vizsgálja. A tanulmányban kifejtett alapprobléma lényege, hogy a belső piaci joganyag egyes szabályai mintegy „rejtőzködő” kollíziós normaként – sokszor a nemzetközi magánjogétól eltérő logikára épülve – ugyanúgy érvényesítést igényel, mint a nemzetközi magánjogi normák, azonban ezek viszonya gyakorlati szempontok szerint még nem tisztázott. A tanulmány konkrét szabályozási területekre lebontva, gyakorlati eseteken keresztül keresi e normarendszerek összehangolásának mikéntjét.

Végül a tanulmánykötet szakpolitikai kérdéseket elemez. A hatodik szemelvény a gazdasági válság és az Európai Unió válságra adott válaszai okán egy időszéri, uniós gazdaságpolitikai kérdéskört vizsgál. A tanulmány hipotézise, hogy ugyan a Lisszaboni Szerződéssel sikerült elérni az integráció intézményrendszerének a kielégítő működéshez szükséges kereteit, azonban kérdéses, hogy az alapszerződési reform valóban alkalmassá tette-e az Uniót arra, hogy a jövőben is meg tudjon felelni a gazdasági és pénzügyi válságkezelés legújabb kihívásainak. A tanulmány elemzi a Stabilitási és Növekedési Paktum korábbi szabályozási felülvizsgálatait, ennek során figyelmet szentel a 2010 utáni, gazdasági válság kényszeréből eredő szabályozási reform bemutatásának.

A tanulmánykötetet az EU közös kereskedelempolitikájának vizsgálata zárja. A főszabály szerint az EU kizárólagos hatáskörébe tartozó közös kereskedelempolitika tárgyáról a

tagállamok már korábban intenzív vitát folytattak, és ezek eredményeképpen a Lisszaboni Szerződés reformja több olyan kompromisszumhoz elvezetett, amely a kereskedelempolitikai hatáskör hatékonyabb gyakorlását teszi lehetővé. Az alapszerződés-módosítás leglényegesebb hozadéka, hogy a szolgáltatások nemzetközi kereskedelme, a szellemi tulajdonjogok kereskedelmi aspektusai és a külföldi közvetlen befektetések területe a közös kereskedelempolitikai hatáskörbe integrálva lett, következésképpen az uniós fellépés nemzetközi szinten a hatásköri háttér alapján egységessé vált. A tanulmány e változás hátterét, a közös kereskedelempolitika új területeinek szabályait és a hatáskörgyakorlás eljárási sajátosságait vizsgálja.

A projekt egyes eredményei részben más monografikus munkákban is hasznosultak. Kiemelést igényel *Vörös Imre (szerk): Az EU-elnökség. Complex, Bp., 2010.* c. kötet, melyben az EU-elnökség vezetési modelljének kifejtése támaszkodott a projekt egyes eredményeire. *Dezső Márta – Vincze Attila: Magyar alkotmányosság az európai integrációban. HVG-ORAC, Budapest, 2012.* c. kötetben a hatáskörökkel, a hatáskörök megosztásával és a hatásköri bíráskodással foglalkozó fejezet készült a kutatás keretein belül. Ezen túlmenően említhető *Burián László – Czigler Dezső Tamás – Kecskés László – Vörös Imre: Európai és magyar nemzetközi kollíziós magánjog. Krím Bt., 2010.* c. kötet, amely mindenek előtt az Európa-joggal összefüggő aktuális kérdések feldolgozása során; valamint *Gárdos-Orosz Fruzsina: Alkotmányos polgári jog? Az alapvető jogok alkalmazása a magánjogi jogvitákban. Dialóg Campus, Budapest, 2011.* c. kötet, amely az uniós alapjogvédelem tekintetében épített a kutatás során szerzett tapasztalatokra.

2. A kutatás személyi háttere

A kutatásban résztvevők közül Beckerné Molnár Olga Borbála gyermekvállalás miatt az eredetileg tervezett feladatok elvégzésében közvetlenül nem tudott részt venni, ezért a résztvevő kutatók közül törölve lett. Hangsúlyozandó azonban, hogy a törlés időpontjáig részvétele semmilyen közvetlen – se személyi, se tárgyi – költséget nem eredményezett a költségvetésében, kifizetést a pályázati keretből semmilyen jogcímen nem kapott. Az általa vállalt témakör (hatáskörmegosztás és hatásköri rendszer) gondozását külső kutatók vették át. Külső kutatóként – tanulmányok készítésével – Fekete Balázs, Kreiszig Brigitta és Vincze Attila vett részt közvetlenül a kutatásban.

3. A költségtervtől történő eltérések

A költségtervtől történő eltérés – az OTKA Bizottság engedélye mellett – az alábbi esetekben vált szükségessé:

- A 2012. június 22-i konferencia résztvevői részére repülőjegy és szállásdíj kifizetéséhez való hozzájárulás. Az átcsoportosítás indoka a nemzetközi konferencia megszervezése volt, amely hozzájárult az OTKA kutatás eredményességéhez, többek között elősegítette, hogy a hazai kutatók által elért kutatási eredmények közvetlenül nemzetközi kontextusba kerüljenek.
- 2012-ben az „1.3 Egyéni kutatói megbízás” rovatban szereplő 200.000,-Ft összeg átcsoportosítása a „3.3 Egyéb költség” sorra. Az átcsoportosítás indoka, hogy az összeget – az OTKA szabályzatának módosulása miatt – nem lehetett az eredetileg tervezett célra – kutatói megbízás kifizetésére – felhasználni.

- 2012-ben a „2 Munkaadókat terhelő járulékok” rovatban szereplő korábbi időszakról áthozott, illetve a folyó évi költségtervben szereplő, összesen 82.800,-Ft összeg átcsoportosítása a „3.3 Egyéb költség” sorra. Az átcsoportosítás indoka, hogy mivel személyi kifizetés 2012-ben már nem történt, így az összeg az eredetileg tervezett célra nem lett felhasználva.
- 2012-ben a „3.1 Külföldi utazás, konferencia-részvétel” rovatban szereplő összesen 500.728,-Ft maradvány-összeg átcsoportosítása a „3.2 Készlet” sorra. Az átcsoportosítás indoka, hogy az összeg az eredetileg tervezett célra nem, hanem könyvbeszerzésre lett felhasználva.

4. Egyéb megjegyzések

A kutatás zárókonferenciája – mindenek előtt a külföldi előadók részvétele miatt – a projekt eredeti zárásáig nem volt megtartható, ezért kérelemre az OTKA Bizottság a projekt határidejének meghosszabbításához (2012.06.30-ig) járult hozzá. A konferencia mellett adminisztratív szempont is indokolta a záró határidő meghosszabbítását. A 2008. évben benyújtott pályázat nem az eredetileg tervezett időszakra, hanem ahhoz képest hozzávetőleg féléves időszakkal későbbre lett odaítélve, azonban az eredetileg tervezett költségterv éves lebontása arányaiban változatlanul megmaradt. Ennek eredményeként a pályázatban az eredeti tervezésnek megfelelően közel egy éves időszakra előirányzott összeget – a négyéves kutatás legmagasabb éves költségkeretét – a 2012. év első négy hónapjában kellett volna felhasználni.

Budapest, 2012. július 24.